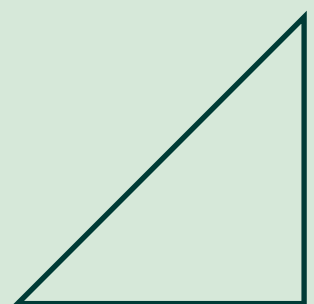

Grete Brochmann

Ingen snarvei til hverdagsintegrering?

Ingen snarvei til hverdagsintegrering?

Begrepet «hverdagsintegrering» ble i regjeringens integreringsstrategi fra 2019 løftet fram som ett av fire satsingsområder. Med dette som utgangspunkt har Fafo gjennomført en studie av sosial deltakelse, tillit, tilhørighet og diskriminering blant personer med innvandrerbakgrunn i Norge. I dette notatet diskuterer professor Grete Brochmann ved Universitetet i Oslo betydningen av begrepet hverdagsintegrering og de sentrale funnene fra Fafos studie.

Forord

Dette notatet er en bearbejdet versjon av en kommentar som Grete Brochmann holdt ved lanseringen av rapporten «Hverdagsliv og integrering Deltakelse, tillit, tilhørighet og diskriminering blant personer med innvandrerbakgrunn» (Dalen et al., 2024). Bakgrunnen for prosjektet var regjeringens integreringsstrategi fra 2019 der såkalt hverdagsintegrering ble løftet fram som ett av fire satsingsområder, der målet blant annet var at innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre skulle oppleve økt tilhørighet i det norske samfunnet. Rapporten ble skrevet på oppdrag fra IMDi og formidlet funnene fra en landsdekkende spørreundersøkelse til personer med innvandrerbakgrunn i Norge, med fokus på de sosiale og subjektive sidene ved innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre sin integrasjon i Norge.

Grete Brochmann ved UiO har under utviklingen og gjennomføringen av prosjektet vært med som rådgiver og assosiert prosjektmedlem, og ved lanseringen av rapporten bidro hun med en kommentar til funnene. Dette notatet er en skriftlig versjon av denne kommentaren. Her tar hun utgangspunkt i norsk integreringspolitikk gjennom de siste ti-årene og diskuterer betydningen av begrepet hverdagsintegrering så vel som implikasjonene av funnene fra Fafos studie.

Oslo, juni 2024

Jon Horgen Friberg

Prosjektleder

Ingen snarvei til hverdagsintegrering?

Hva er «hverdagsintegrering», hvorfor er det viktig og hva kjennetegner temaet som gjenstand for politisk styring? Disse spørsmålene kan sees som en innramming av Fafo-prosjektet Hverdagsliv og integrering¹, og et oppspill til videre diskusjon framover.

Hverdagsintegrering som begrep er etter min mening en vellykket politisk oppfinnelse, som i sin enkelhet gir assosiasjoner til et felt, som inntil nylig ikke har fått særlig mye oppmerksomhet. Det viser til helt grunnleggende, menneskelige relasjoner, som kanskje nettopp pga. sin trivialitet, unnslipper myndighetens og allmenhetens blikk. Vi skal alle hverdagsintegreres som medborgere i Norge, men som så ofte, er det de som ikke har et selvfølgeliggjort forhold til «det norske» som er i fokus. Det gjelder også her i dag.

Forutsetninger for tilhørighet

Målsettingene om et velfungerende flerkulturelt samfunn må i stor grad gjennomføres på bakkenivå. Det er det nært erfarte som først og fremst skaper tilhørighet og identifikasjon. «Hjemliggjøring» – når det finner sted - skjer gjennom langsomme prosesser.

Så kan forskere spørre: Hva skal til for at nykommere skal føle tilhørighet; hva skal til for at de blir deltakende, velfungerende borgere, som føler likeverdighet og forankring? Og hva skal til for at den eksisterende befolkningen ikke går i baklås, men inkluderer nye samfunnsmedlemmer i ulike fellesskap? Med andre ord; hvordan fremmes gjensidighet-snormer, tillit og medborgerskap i både majoritet og minoritet i et kulturelt mer sammensatt samfunn?

Dette er store spørsmål, og jeg rekker ikke mye i dette korte innlegget, så jeg skal derfor slå fast noen grunntemaer, der vi etter hvert vet en del, og der spørreundersøkelsen vi lanserer i dag bidrar med både ny og befestet kunnskap.

Jeg tror det kan være nyttig å gå tilbake til grunntemaer i sosiologien: Hvilke mekanismer det er som gjør at mennesker forankres og utvikler «agens» eller handlingskraft – at de har det bra og fungerer bra – i et gitt samfunn. Og dette samfunnet, som riktignok kan påvirkes og som forandrer seg over tid, er like fullt preget av nedarvet kultur – en dominerende livsform og noen særtrekk som har med verdigrunnlag og samfunnsmessige normer å gjøre.

Kjennskap til denne felleskulturen og livsformen, slik den foreligger, gir ressurser i sosial samhandling for nye borgere, og kan bidra til anerkjennelse og inkludering. Den amerikanske sosial-etiker Amitai Etzioni snakker her om en «bounded autonomy» - en *innrammet autonomi*.² Personer med en annen verdibase enn majoriteten trenger også forankring i en felleskultur for å kunne utvikles som individer og handle i frihet. Felles

¹Kristin Dalen, Hedda Flatø, Jon Horgen Friberg og Erika Braanen Sterri (2024) Hverdagsliv og integrering. Del-takelse, tillit, tilhørighet og diskriminering blant personer med innvandrerbakgrunn. Fafo-rapport 2024:24

² Etzioni, Amitai (1996), *The new golden rule. community and morality in a democratic society* (New York: Basic Books).

referanser er en grunnleggende forutsetning for demokratiet. Hvis vi godtar dette, følger et normativt spørsmål som har kommet sterkere på dagsorden med tiden:

Hva er det legitime at myndighetene gjør for å oppnå kulturell forankring for nykommere?

Tillit – velferdssamfunnets gull

Slagordet «stille krav og stille opp» (som vi kjenner fra sittende regjering) peker inn i dette: *hvilke krav kan man stille når det gjelder kulturell tilpasning og hva har man å stille opp med når det gjelder tilrettelegging? Hva kan man gjøre, og hva virker?*

Om assimilering- eller konformitetspresset øker overfor innvandrere, kan det provosere fram utmelding (selvsegregering) og passivisering. Og det kan evt. utvikles såkalt «opposisjonell identitet»,³ men det kan også få negative politiske og samfunnsmessige konsekvenser hvis (deler av) majoriteten kommer i opposisjon. Verdikonflikter er en realitet i mange sammenhenger, og tydelige forskjells-markeringer blant innvandrere kan skape uro og bidra til å svekke oppslutning om hverdagsintegrering i majoritetsbefolkningen. Her er det ingen fasit, men det er grunn til å mene at det har vært et *kulturelt underskudd* i brorparten av den norske tilnærmingen til integrering. Det har vært en pålagt forsiktighet i tråd med tidsånden: alle skal kunne bli samfunnsmedlemmer om de er lovlige og slutter seg til den liberal-demokratiske orden. Integreringspolitikken har konsentrert seg om arbeidslivet og velferdsstatens rettighetssikring.

Men denne tilnærmingen fanger ikke betydningen av den sosiale og hverdagsliggjorte delen av menneskers liv – hverdagskulturen og normsystemene som har stor betydning for menneskelig samkvem og for følelsen av tilhørighet og tillit.

Tillit er et sentralt stikkord også når vi snakker om hverdagsintegrering. Gjensidig tillit. Gjensidig tillitsverdighet. Man kan ikke «late som» når det gjelder tillit. Det er en grunnfølelse, som må opparbeides gjennom praksis. Tillit, solidaritet og samhandling er gjerne stikkord for samfunn med sterk kohesjon (sammenhengskraft), der tillit kan sees som utgangspunktet – hovedkilden til kohesjonen – fordi den ofte fremmer samarbeid, som igjen kan føre til solidaritet og samhörighet. Hvordan tillit utvikles mennesker imellom og overfor samfunnets institusjoner er følgelig helt sentralt for å skjønne bedre hvordan hverdagsintegrering oppnås.

Internasjonal forskning legger i stigende grad vekt på tillit som selve grunnplanken i vel fungerende samfunn. Og tillit kommer i to varianter – den mellommenneskelige og den som er rettet mot samfunnets institusjoner. Bo Rothstein,⁴ en av nåtidens ledende tillitsforskere, slår fast at disse to tillitsformene også er årsaksmessig koplet: for at folk skal utvikle mellommenneskelig tillit, må den institusjonelle tilliten være på plass. Med andre ord, det er hovedsakelig tilliten til institusjonene som bestemmer om menneskene tror at de fleste medborgere er til å stole på. Kvalitet på organisasjon og forvaltning er viktig

³ Rosten, Monika Grønli (2017), 'Territoriell stigmatisering og gutter som "leker getto" i Groruddalen', Norsk sosiologisk tidsskrift, 1 (1), 53-70.

⁴ Rothstein, Bo (2023), Grundbulten. Tillit och visionen om en liberal socialism (Stockholm: Fri tanke).

for styringens legitimitet, som igjen er vesentlig for at mennesker kan ha positive forventninger til hverandre.

Hvis dette på sikt også stemmer overfor innvandrerbefolkningen, er det gode nyheter for den norske modellen, og for forutsetningene for å klare å tilrettelegge for utvikling av medborgerskap i alle grupper av samfunnet. Det gjør det treffsikkert å fortsette å satse på kvalitet i grunninstitusjonene i norske lokalsamfunn, gode barnehager, skoler, fritidsklubber, helsevesen og NAV.

Men er det nok? Mye tyder på (også surveyen) at det dreier seg om nødvendige, men ikke tilstrekkelige forutsetninger. Dessuten snakker vi om kontinuerlige prosesser. Lokalsamfunnene får stadig tilskudd av nykommere. Og det er ikke gitt at antallet som kommer i perioder er tilpasset institusjonenes absorberingsevne lokalt.

Styringens grenser

Fafos surveyundersøkelse er et vitnesbyrd om at ikke alt kan styres, og om at integrasjon også handler om følelser og psykologi, om uforutsette konsekvenser og brustne forventninger. Hva bør vi merke oss spesielt?

Et klart funn i undersøkelsen, som det er all grunn til å merke seg, er at deler av etterkommergenerasjonen (2. generasjon) som har gjort det bra på de fleste områder både når det gjelder utdanning og arbeid, i svak grad har forventninger om at de anerkjennes som reelt «norske». De føler seg diskriminert på ulike arenaer. Vi kan da forvente, i det minste på kort sikt, at disse gruppene føler svikt i tilhørighet, noe som igjen kan tære på både horisontal og vertikal tillit. Dette utslaget er *sterkere* enn det er for foreldregenerasjonen. Dvs subjektivt føler (denne delen av) innvandrerbefolkningen seg mer diskriminert med tiden.

Dette funnet påkaller gjenbruk av en tidlig politisk kjenning om at integrasjon er en toveis prosess. Hjemmefølelse er i liten grad noe man kan velge, men for folk flest er kulturell tilhørighet viktig. Skuffelsen som reflekteres i 2. generasjons-funnene i Fafo-surveyen viser dette tydelig: det er et ønske om å være en del av felleskulturen (å være «norske») – som de selv mener ikke blir tilsvarende bekreftet i majoriteten. Forventningen om full aksept, når man har innfridd på de vesentlige områdene, arbeid, utdanning og medborgeradferd, blir vendt til skuffelse og frustrasjon.

Vi kan snakke om en «rest-marginalisering» eller «rest-annerledeshet», som lett tolkes som en refleksjon av navn og utseende, siden forholdet bare gjelder etterkommere fra landgruppe 3. En slik dissonans kan bidra til å underminere selvrespekt og sette folk tilbake når det gjelder handlingskraft og livskvalitet. Og det kan skape sinne.

Integrasjonsparadokset

Dette tydelige funnet i surveyen har gjenklang internasjonalt, og har blitt kalt *Integrasjonsparadokset* av den tyske sosiologen Aladin El-Mafaalani. I norsk samfunnsforskning finner vi en parallell i begrepet «stigende forventningers misnøye». Det er hos dem som med god grunn forventer likeverdighet, frustrasjonen er mest uttalt. Surveyen sier ikke noe om det objektivt er mer diskriminering av de vellykkede etterkommerne, men deres subjektive oppfatning er svært klar, og den øker med utdanningsnivå.

Det som er spesielt interessant med El Mafaalanis bidrag, er hans poeng om at spenningene er et uttrykk for noe *positivt*. Eller nærmere bestemt, det er et uttrykk for at nye borgere har blitt en del av samfunnet. Der de tidligere «gjestearbeiderne» i 60- og 70-tallets Tyskland knapt deltok, eller ønsket å delta i det offentlige ordskiftet, sier han, har deres barn og barnebarn blitt tydelige stemmer. De gjør seg gjeldende i stor skala – krever en plass ved bordet og er bevisst sine rettigheter. Og slikt blir det ofte strid av. I Norge kan vi tilsvarende trekke fram at de iltre konfliktene om bruk av hijab i politiet og i domstolene først kom opp i dagen da det ble aktuelt for muslimske kvinner å søke seg til disse kvalifikasjonskrevende jobbene, dvs. da de meldte seg på som likeverdige deltakere i arbeidslivet.

Optimistisk fortolket kan vi, med de sosiologiske klassikerne, si at konflikter kan virke integrerende. Det kan ligge en anerkjennelse i å ta konflikt – og å bli gjenstand for konflikt. Neglisjering og idyllisering kan være verre – *ikke* ukjente fenomener i nyere flerkulturelle samfunn, som det norske og ikke minst det svenske. Offer-rollen og krenkelseskortet har vist seg å være tveegget for dem som ønsker å bli inkludert.

Jeg tror El-Mafaalani har noen gode poenger, men at analysen må nyanseres. Konflikter, som får utvikle seg under radaren kan ha klart negative effekter, slik vi har sett det utvikle seg i Sverige. Utviklingen av høyreekstremisme i Tyskland, skulle også mane til forsiktighet.

Og på den andre siden: Det er heller ikke slik at det *må* blir mer konflikter av vellykket integrasjon. El-Mafaalani beskriver *ett* spor. Noen innvandrere blir relativt friksjonsløst assimilert (økonomisk og/eller kulturelt), andre fortrenger verdikonflikter som måtte være der og noen tilpasser seg ganske pragmatisk over livsløpet. Innvandrerbefolkningen fordeler seg til enhver tid langs hele denne skalaen, og stadig nye kommer til. Og ikke minst viktig; majoritetskulturen endrer seg også underveis.

Går det seg til over tid?

Utsagnet «Det går seg til over tid» er både sant og ikke sant, hvis man med «over tid» mener etter ett generasjonsskifte.

Dyptgripende endring, som den som har skjedd i Norge gjennom innvandringen, er ofte ikke planlagt politisk, men blir et resultat av langsomme prosesser der ulike samfunnsnivåer samspiller. Overføring av kultur, normer og verdier skjer gjennom de viktigste samfunnsmessige institusjonene som familien og skolen, men også senere i løpet gjennom arbeidslivet. *Gjensidighetsnormer* er betraktet som helt sentralt for videreføringen av

den norske velferdsmodellen.⁵ Det norske samfunnsborgerskapet befinner seg i en konstant spenning mellom rettighetsdimensjonen og deltakerdimensjonen, og vektingen mellom de to er et politisk stridstema.

For de færreste er integrering en rettlinjet og harmonisk prosess. Særlig for barn av innvandrere kan sosialisering i nytt hjemland innebære normkonflikter og følelsesmessige utfordringer, når foreldrenes og storsamfunnets verdier kolliderer. Men også samfunnet rundt kan oppleve møte med nye verdier som konfliktfylt. Det kjente og trygge utfordres av andre normsett, som også på et eller annet nivå skal tas hensyn til.

Denne spørreundersøkelsen er én av mange byggesteiner i forståelsen av hvordan det flerkulturelle Norge utvikler seg. Det er nødvendig kunnskap om hva representanter for ulike innvandrergupper føler og tenker om tilpasningen til det norske samfunnet. Hva som fungerer, hva som er vanskelig og hva som føles uakseptabelt.

Så må forskere, offentlig administrasjon og politikere tenke videre over hverdagsintegreringens dilemmaer framover: Hva kan faktisk gjøres, og hva bør eller må overlates til hverdagens egen dynamikk? Hva slags samfunn skal vi alle hverdagsintegreres til – hva slags kultur? Vi må spørre oss, hva er det etterkommere er frustrert over å *ikke* tilhøre nok? Kultur *må* på dagorden: nødvendig og tilstrekkelig kulturtilpasning til et godt liv i Norge.

⁵ NOU 2017:2

Fafo

Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning

Borggata 2B, Oslo

Postboks 2947 Tøyen, 0608 Oslo

Sentralbord: 22 08 85 00

E-post: fafo@fafo.no

fafo.no

